

Національний Університет «Одеська юридична академія»
Кафедра історії держави і права

Науково-педагогічна та правова спадщина
професора Петра Павловича Музиченка

збірник матеріалів кругло столу

24 травня 2024

Одеса 2024

Редакційна колегія:

За загальною редакцією д.ю.н. професора Аніщук Н.В.

Відповідальний укладач Любічанківський О-І.І.

Науково-педагогічна та правова спадщина професора Петра Павловича Музиченка : зб. матеріалів круглого столу [Електронний ресурс] / ред. кол. : Н. В. Аніщук, О-І. І. Любічанківський ; Національний університет «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 24 травня 2024 р.). – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2024. – 31 с. – Режим доступу :

До збірника матеріалів круглого столу «Науково-педагогічна та правова спадщина професора Петра Павловича Музиченка» увійшли результати історико-правових досліджень наукової та педагогічної діяльності професора Петра Павловича Музиченко, а також дотичних до його діяльності тем. Матеріали представлені в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за додержання норм авторського права несуть автори.

ЗМІСТ

Аніщук Ніна Володимирівна – д.ю.н., професор, зав. кафедри історії держави та права НУ «ОЮА»

«ВНЕСОК П. МУЗИЧЕНКА У РОЗВИТОК ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ».....5

Горяга Оксана Вікторівна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави і права Національного університету «ОЮА»

«ЩОДО ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ПРАЦЯХ ПРОФЕСОРА ПЕТРА МУЗИЧЕНКА НА ПРИКЛАДІ СТАТУТІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО».....8

Єфремова Наталя Володимирівна - к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави і права НУ «ОЮА»

«ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО».....12

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч - аспірант кафедри історії держави та права НУ «ОЮА»

«ПИТАННЯ РЕЛІГІЇ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА МУЗИЧЕНКА ПЕТРА ПАВЛОВИЧА»18

Харитонов Євген Олегович – д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, зав. кафедри цивільного права НУ «ОЮА»

Харитонova Олена Іванівна – д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, зав. кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції НУ «ОЮА»

«ІНТЕГРАЦІЙНІ» ТА «ОКУПАЦІЙНІ» ЦИВІЛЬНІ КОДЕКСИ (З ПОГЛЯДУ ОЦІНКИ ПЕРСПЕКТИВ ТА ЗАГРОЗ ДЛЯ УКРАЇНИ)	
.....	21

Шершенькова Вікторія Анатоліївна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави і права

«ПИТАННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ПРАЦЯХ ПЕТРА МУЗИЧЕНКА»	
.....	28

Стефанчишена Тетяна Михайлівна - завідувачка відділу бібліографії та репрезентації рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки

Опольська Тамара Іванівна - завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки

«ВНЕСОК П. П. МУЗИЧЕНКА У НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»	
.....	32

Аніщук Ніна Володимирівна

Національний університет "Одеська юридична академія"

завідувач кафедри історії держави та права,

доктор юридичних наук, професор

**«ВНЕСОК П. МУЗИЧЕНКА У РОЗВИТОК ГЕНДЕРНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ»**

У незалежній Україні одним із відомих вітчизняних вчених-дослідників Статутів Великого князівства Литовського став професор Петро Павлович Музиченко (1949-2011). Як зазначав професор Ю.М. Оборотов, "професором П. П. Музиченком створена наукова школа литовсько-руського права, яка продовжує традицію литовсько-руського права, започатковану Ф. Леонтовичем ще в ХІХ ст. Під керівництвом П. П. Музиченка та за його безпосередньої участі в 2001-2004 роках здійснено науковий проект – підготовлено та видано мовою оригіналу і зроблено переклад українською мовою з постатейними коментарями три Статути Великого князівства Литовського, видатних пам'яток права українського, литовського та білоруського народів" [4; С. 4].

П. П. Музиченко досліджував різноманітні питання, що регулювалися Статутами Великого князівства Литовського. Зокрема, ним було приділено увагу й гендерним дослідженням, які набувають активного розвитку в незалежній Україні.

Гендерні дослідження (від англ. gender – стать) – напрям наукових досліджень у соціології, історії, психології та інших галузях знань, в основу яких поряд з іншими покладено принцип відмінності між чоловіком і жінкою. Термін "гендер" ввела до наукового обігу американська дослідниця Дж. Скотт у середині 1980-х рр. Вона розглядала поняття "гендер" як категорію історичного аналізу, що, на відміну від понять "стать" з його біологічним та "рід" з його граматичним наповненнями, наголошує саме на тих відмінностях чоловіків і жінок, які формуються під впливом особливостей суспільної

діяльності представників різних статей та в кінцевому підсумку визначають своєрідність їхньої соціальної поведінки. Поява гендерних досліджень була зумовлена зміною ролі жінки в суспільстві в останній чверті 20 ст. і стала своєрідною відповіддю на потужний рух фемінізму (так звана жіноча революція). Основним об'єктом сучасних гендерних досліджень є жінка та соціальні відносини між статями. Між двома крайнощами, які існують в історичних підходах до гендерних досліджень, – повного їх ігнорування як "псевдонаукових" та перетворення їх на центральну проблему історичних досліджень, зокрема створення "окремої від чоловічої", так званої жіночої історії, – поступово формується виважене ставлення до цих студій як до ефективного інструменту соціального і культурологічного аналізу історії взаємовідносин обох статей. У сучасній Україні гендерні дослідження динамічно розвиваються і проводяться як на базі державних науково і освітніх установ, так і громадських жіночих організацій та рухів [1].

В рамках проведення гендерних досліджень, професор П. П. Музиченко обрав об'єктом свого дослідження проблему правового становища українських жінок в XIV-XVI ст. У цьому контексті вчений робив акценти на аналізі Статутів Великого князівства Литовського, насамперед, І Литовського Статуту (1529 р.) Так, у 1994 р. вийшли друком тези П. П. Музиченка: "Статути Великого князівства Литовського – важливі джерела правового становища української жінки у литовсько-руську добу" [3]. У 1997 р. було опубліковано ще одну статтю професора П. П. Музиченка на тему "Правове становище жінки в українських землях XIV-XVI ст." [2].

Професор П. П. Музиченко зазначав, що "підвалини правового становища жінки в українських землях XIV-XVI ст. були сформовані ще в Київській Русі. Норми Руської Правди були визначальними в регулюванні суспільних відносин XIV-XVI ст. в Великому князівстві Литовському, куди після занепаду української державності відійшла більша частина українських земель. Кодифікація права, яка відбулася в Великому князівстві Литовському врахувала, гуманістичні традиції Руської Правди, що особливо яскраво

відбилося на регулюванні правового становища жінки. Найбільш повно ці традиції відображені в I Статуті Великого князівства Литовського 1529 року, де різним питанням правового становища жінки присвячено більше 1/5 статей. Більшість з них розміщені в розділі IV, який регулює майнове становище жінки" [2; С. 176-177].

У вищезгаданих працях професор П.П. Музиченко дійшов висновку про те, що законодавство XIV-XVI ст., яке діяло в українських землях, вказує на досить демократичний характер його норм, сформованих під впливом звичаєвого права, так і гуманістичних ідей європейського Ренесансу. Але говорити про загальну демократичність статей 1 Статуту щодо правового становища жінки передчасно, оскільки величезне значення мало майнове становище останньої. В порівнянні з Київською Руссю в Великому князівстві Литовському жінка втрачає ту рівноправність в правах з чоловіком, що була характерною для норм Руської Правди. Проте жінка в багатьох позиціях продовжувала грати важливу роль в суспільстві, особливо – в сім'ї [2; С. 179].

Таким чином, проф. П. П. Музиченко значну увагу у своїх наукових дослідженнях приділив вивченню Статутів Великого князівства Литовського, зокрема, проаналізував правове становище жінок на українських землях у XIV-XVI ст., звернувшись до цих видатних Статутів, й тим самим зробив вагомий внесок у розвиток гендерних досліджень в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гриневич Л.В. Гендерні дослідження. [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2004. – 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Genderni_doslidzhennja

2. Музиченко П. Правове становище жінки в українських землях XIV-XVI ст. / П. Музиченко // Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць. – 1997. – Вип.1-2. – С. 176-179.

3. Музиченко П. Статути Великого князівства Литовського – важливі джерела правового становища української жінки у литовсько-руську добу / П. Музиченко // Жіночий рух в Україні: історія і сучасність: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – К., 1994. – С. 70-72.

4. Петро Павлович Музиченко. Бібліографічний покажчик. Серія "Вчені Одеської національної юридичної академії". –Одеса. - 2009. –Випуск 11. / Укладач С. І. Єленіч. – 66 с.

Ключові слова: П. Музиченко, гендерні дослідження, правове становище, українська жінка, Україна.

Key words: P. Muzychenko, gender studies, legal status, Ukrainian woman, Ukraine.

Горяга Оксана Вікторівна

к. ю. н., доцент, доцент кафедри історії держави та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

«ЩОДО ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ПРАЦЯХ ПРОФЕСОРА ПЕТРА МУЗИЧЕНКА НА ПРИКЛАДІ СТАТУТІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО»

Значний внесок у розвиток історії держави та права зробив професор Музиченко П. П. – талановитий вчений, автор більш як 250 наукових праць.

В період 1970 – 1975 років Петро Павлович навчався на юридичному факультеті Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. Науковий шлях він почав з 1975 року, коли став асистентом кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. В 1981 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня – кандидата юридичних наук, а вже в 1983 році йому було присвоєне вчене звання доцента. З 1997 року працював доцентом, професором кафедри історії

держави і права в Одеській державній юридичній академії, а з часом в Одеській національній юридичній академії. На протязі 2000 по 2005 років, Петро Павлович був деканом факультету юридичної журналістики. В 2003 році йому було присвоєне вчене звання професора [1].

За участю П. П. Музиченка в період 2001-2004 років було здійснено науковий проект, результатом якого була підготовка та видання мовою оригіналу та переклад українською мовою з коментарями до кожної статті, Статутів Великого князівства Литовського – видатної пам'ятки права українського народу.

Статути Великого князівства Литовського – це найдосконаліші зводи законів XVI ст., що об'єднували норми державного, військового, кримінального, цивільного, сімейного, земельного права та проголошували чинність уніфікованих правових норм на всій території держави.

Це були світські зводи законів, які не включали канонів церковного права. Статути, містили прогресивні правові й політичні ідеї [2].

Як зазначав професор Музиченко П. П. : «Статути ВКЛ — це своєрідні феномени феодального права Європи і що XVI століття в історії ВКЛ є століттям процвітання кодифікації права»[3].

У працях Петра Павловича також піднімалось питання щодо назв Статутів, так у більшості видань та в джерелах XVI століття, як зазначав автор «Перший Статут (1529) називався просто Статутом, а Другий (1566) і Третій (1588) вже і в оригіналах називаються Статутами Великого князівства Литовського»[3].

Порівнюючи Статути Великого князівства Литовського, професор Музиченко П. П. зазначав, що перший Статут 1529 року «певною мірою був шляхетською конституцією». Саме він надавав широкі права шляхті, незважаючи на їх матеріальне становище і належність до тієї чи іншої віри.

Другий Статут 1566 року короткий час діяв на литовських і білоруських землях, основне його розповсюдження та дія була на українських землях з 1566 до 1588 року.

П. Музиченко вважав, « що Статут 1588 року – це вдалий синтез принципів станового устрою і нових правових понять, направлених в майбутнє».

Значне місце в Статутах Великого князівства Литовського відводилось питанням кримінального права.

В Статутах значна увага приділялась поняттю злочину, яке змінювалось під впливом соціально економічного розвитку. Як зазначав професор П. Музиченко «все більше поняття злочину почало зміщуватись до сфери порушень правових норм». Як видно зі Статутів, замість «образи» під злочином стали розуміти шкоду, яка була заподіяна власнику або общині», злочин став називатися «виступом», а злочинець – «виступцем»[4; 28].

Знайшли відображення в Статутах питання пов'язані з віком злочинців. Так за нормами II Статуту, суб'єктом злочину могла бути вільна або напівзалежна людина, вік якої становив чотирнадцять років. В III Статуті відбулось збільшення віку відповідальності до шістнадцяти років.

В Статутах були визначені обставини, що звільняли від покарань, такі як – необхідна оборона або стан крайньої необхідності.

Досить детально визначались та прописувались питання навмисних та ненавмисних злочинів, питання закінчених та незакінчених злочинів, здійснених особисто або в співучасті [4; 28].

Аналізуючи Статути 1529, 1566 та 1588 років П. Музиченко вважав, що «норми кримінально-правового характеру складали складну систему злочинів, яка включала шість видів, а саме: злочини проти релігії; політичні злочини; державні злочини; злочини проти особи; майнові злочини; проти моралі та сім'ї » [4; 29].

Головною метою покарання. згідно Статутів, було – залякування. Щодо цілей покарання, як зазначав професор П. Музиченко «належали ізоляція злочинця, відшкодування завданої шкоди, використання злочинця як робочої сили»[4; 31].

При аналізі Статутів Великого князівства Литовського П. Музиченко піднімав питання пов'язані з системою покарань. Він зазначав, що найтяжчим покаранням була страта, яка поділялась на просту та кваліфіковану. Так згідно норм І Статуту вона застосовувалась у двадцяти випадках, за II Статутом – у шістдесяти, а за нормами III Статуту – у ста випадках.

В Статутах, як види покарань також виділялись: болісні покарання (биття палицею, батоном); майнові покарання (наклад, шкода, головщина); позбавлення прав і честі (виволання); тюремне ув'язнення (наземне, підземне); догани, зауваження [4; 30, 31].

Як зазначав П. Музиченко «вперше в історії середньовічного права був проголошений принцип рівності усіх перед законом, встановлювалась кримінальна відповідальність шляхтичів, обмежувалась можливість застосування покарань до неповнолітніх. Норми Статутів були досить розвинутими, що висунуло їх на одне з перших місць серед багатьох пам'яток права європейських країн» [5;527].

Список використаних джерел:

1. <https://dspace.onua.edu.ua/items/31f0bc38-71ab-4bf1-a239-89b124416992>
2. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Statuty_V
3. <http://www.apdp.in.ua/v49/02.pdf>
4. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2002. – 464 с.
5. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн. 2/ За ред. С.

Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2004. – 568 с.

Єфремова Наталя Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри історії держави і права, к.ю.н., доцент

«ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО»

Звертаючись до історіографії питання слід сказати, що власне дослідження інституту представництва на українських землях у складі Великого князівства Литовського ще досі залишається малодослідженим питанням. Фрагментарні дослідження цього питання у ХХ столітті Д. Мілера, Я. Падеха, Р. Лашенка, Й. Юхо, Ю. Бардаха, Б. Леснодорського, О. Рогожина, В. Кульчицького та інших лише частково висвітлювали процес становлення інституту представництва в судовому процесі на україно-білоруських землях ХVІ століття.

Зазначена тема не часто ставала об'єктом дослідження як у радянські часи так і у 90-х роках ХХ ст. через низку обставин. Її дослідження, по-перше, вимагало об'єктивності без марксистсько-ленінської ідеології, що було не реальним у радянські часи. По-друге, дослідження такого роду вимагає значних капіталовкладень для перекладу латинських рукописних текстів з архівів, а фінансування історико-правової науки у 90-х роках ХХ століття було мізерним. По-третє, історія середньовічного судочинства нечасто викликало інтерес у суспільстві, де в умовах розбудови незалежної України існувало безліч інших, більш актуальних проблем.

У 1999 році, працюючи на кафедрі історії держави і права Одеської державної юридичної академії, я ризикнула реалізувати давню мету та

поїхати на наукове стажування до Львівського Національного університету імені Івана Франка, де мені пощастило зустріти професора Володимира Семеновича Кульчицького. Видатний науковець та справжній педагог, він допоміг мені побачити наукові скарби львівських державних архівів та наукових бібліотек, з яких я привезла рідкісні матеріали для свого майбутнього проєкту – наукової монографії «Суд і судочинство на українських землях у XIV-XVI ст.».

Підготовані матеріали я показала професору Петру Павловичу Музиченку, який вирішив розширити їх і видати колективну монографію [1]. Ця наукова праця стала одною з перших в Україні на той час, де питання історії суду і судочинства XVI ст. на українських землях висвітлювалось за допомогою нових методів наукового пізнання історико-правових явищ і де було зібрано та систематизовано матеріали як попередніх досліджень так і сучасних напрацювань. На мій погляд, цією працею, на кафедрі історії держави і права ОДЮА було значно активізовано наукову роботу за новим напрямком, спрямованим на вивчення джерел права Великого князівства Литовського та судочинства на українських землях XVI століття.

Як відомо, судова реформа, розпочата в Великому князівстві Литовському з середини XVI ст., суттєво вплинула не тільки на саму структуру судової системи, а й на судовий процес, в якому поступово починав домінувати розшуковий принцип ведення справи. Процес ставав більш закритим і поступово регламентувався нормами писаного права. Одним з найважливіших джерел права де було закріплено оновлені принципи судочинства був Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Його IV розділ «Про суди і про суддів» містив основні вимоги щодо закріплення судової процедури. Однак, судовий процес багато в чому продовжував спиратися на норми звичаєвого права.

Згідно одвічним традиціям судочинства на українських землях у судовому процесі, зазвичай, брали участі обидві сторони – позивач і

відповідач персонально. Ще з XV ст. законом передбачалася відповідальність відповідача за його необґрунтовану відсутність в суді. За положеннями Судебника Казимира IV сторона, яка не з'явилася до суду без поважних причин вважалася такою, що програла справу. Однак з розвитком права у Великому князівстві Литовському законодавець робить поправку, згідно з якою держава передбачала випадки, коли сторони в суді мали право висунути замість себе своїх представників. Це право ми можемо побачити у всіх трьох Статутах Великого князівства Литовського.

Так, наприклад, в статуті 1588 р., у IV розділі «Про суди», в 23 артикулі зазначалося наступне: «Хто б через хворобу або через службу нашу земську за позовом до суду стати не міг, ... або епідемія морова, з яких причин на ті два роки судові з'явитися не міг, тоді за таке нез'явлення платити штраф не повинен, і справа програною не може вважатися» [2, с. 162-163]. Названий артикул чітко перелічує причини, які вважалися державою за поважні умови відсутності особи в суді. Одночасно, там зазначається обов'язок сторони, котра не може своєчасно постати перед судом, завчасно сповістити суд про такі обставини.

У зв'язку зі хворобою відповідача, справу можна було відкладати двічі, а вже на третій раз він був зобов'язаний з'явитися або сам, або уповноважити свого представника. Таким чином, в 23 артикулі Статуту ми не тільки бачимо перелік обставин, які вважалися поважними причинами відсутності відповідача на суді, а й бачимо першу згадку про право на представника сторони в суді.

Обов'язки представника з боку відповідача у суді фіксувалися в артикулі 55 «Про заступництво в суді одного за іншого». Там зазначалося, що уповноважений стороною представник мав право відстоювати інтереси сторони, надавати докази і свідчити від особи, що їм представлялася самостійно або за допомогою професійного захисника – прокуратора.

Враховуючи важливість ролі представника в процесі, законодавець, в 56 статті Статуту 1588, детально регламентує процедуру оформлення представництва. Стаття має відповідну назву «Про доручення справи і надання повноважень іншим за себе в суді виступати» і містить наступні положення: «Устауємо теж, де б хто за позовами не міг бути на суді, як за хворобою, так і за іншими якими причинами і потребами своїми, тоді прокуратора або уповноваженого свого має замість себе перед судом поставити, однак уповноважений або прокуратор інший і інакше призначений і в суді прийнятий бути не має, доки йому особисто не буде доручено справу чужу перед врядом будь-яким вести... і з того вряду він повинен випис із книг взяти... і за таким урядовим свідоцтвом можуть бути прокураторами і неосілі люди в цьому панстві, Великому князівстві Литовському. А хто б через хворобу свою або за віддаленістю [мешкання] доручення повноважень на вряді визнати не міг, така людина має уповноваженому своєму ведення: справи своєї в суді доручити листом відкритим.» [2, с. 163-164].

Доручення для ведення справи в суді як у Великому князівстві Литовському, так і в Речі Посполитій потребувало офіційного, ретельного засвідчення доброї волі поручителя передати право на ведення справи в суді конкретній особі «віри гідної», яка постійно проживає на даній території.

Про високий рівень правової культури у Великому князівстві Литовському свідчить стаття 57 «Хто б сам не міг або не вмів у суді виступати, і про надання прокуратора людям убогим». Цей стаття яскраво демонструє позицію держави до проблем малозабезпечених підданих в системі феодального судочинства. Стаття закріплював наступні положення: «Устауємо теж, якби хто, особисто перед судом стоячи, не міг або не вмів сам говорити і справу свою вести, тоді суд за дорученням усним має його за повноважного прийняти, хоча й неосілого. До того ж, де б хто не міг або не вмів сам мовити і справу свою в суді вести, а через убогство і нестатки свої

прокуратора сам собі найняти не міг, як вдови і сироти, і просили б вряд про прокуратора, тоді вряд має такому прокуратора задарма надати і наказати за них у суді відповідати, і прокуратор має в тому вряда послухатись. А якби прокуратор вряду в тому послухатися не хотів, такому прокуратору і від інших осіб в тому суді ведення справи не має бути допущене, а нашої гідності господарській в тому образа. Ми, Господар, обіцяємо прокураторів стороні звинуваченій давати також і людям убогим і незаможним, того ж і суд головний стосовно людей убогих дотримуватися повинен» [2, с. 164].

58 артикулом Статуту 1588 р. чітко регламентувався перелік осіб, які не могли бути прокураторами: «...суддя, підсудок і писар земський, також і вряд гродський, і то [тільки] в тих повітах і при тих судах, де є самі врядниками, однак у своїх власних справах і в тих повітах можуть [у суді] виступати і правосуддя собі шукати, а в повітах і в судах інших, де не є врядниками, ті особи, вищевказані, де б кому потреба трапилася, і від кого іншого з приятелів своїх відповідати можуть, але вони прокураторами бути не мають. Не можуть теж бути прокураторами особи духовні, лише тільки у своїй власній справі кожному з них дозволено буде у суді відповідати.» [2, с. 164 - 165]. На підставі наведеного ми можемо зробити висновок, що в і в Великому князівстві Литовському активно боролися за посилення режиму законності шляхом боротьби з корупцією в судах.

Укладачі Статуту 1588 р. не обійшли увагою і інше, не менш важливе питання, пов'язане з інститутом представництва. Це – питання боротьби з непорядними представниками в суді. У 59 артикулі IV розділу закріплювалися наступні положення: «Уставуємо, що якби який прокуратор, підрядившись кому-небудь справу його вести і судитися, а провідавши від нього про ту справу і листи його оглянувши, видав його в тому стороні супротивній або до тієї сторони супротивної пристав і від неї проти того, кому першому обіцяв, взявся справу вести, тоді такий не має бути до ведення справи допущений. До того ж, якби хто-небудь, бажаючи кому на шкоду

вчинити, прокуратором назвався і лист від нього доручний справив, а того б йому сторона не до-ручала, і через це [якби сторона] щось втратила, такий суд не має бути визнаний. Так само прокуратор, виявившись на якому року хворим, на дру-гому року з'явитись до суду і присягнути не хотів, згідно з артикулом шістдесятим, нижче в цьому ж розділі написаним, тоді за такі вчинки такі прокуратори, коли те проти них явним і слушним доказом доведено буде, на горло карані бути мають. А де би прокуратор, взявшись кому справу вести, а потім того достатньо не вчинив або умисно до шкоди кому що в суді недбальством своїм допустив, тоді за те до ув'язнення шляхетського на чотири тижні має бути приречений, а шкоду стороні, якій збитку зав-дав, платити має, про що там же відразу, де те трапиться, без позви сто-рони потерпілої судитися буде повинен.» [2, с. 165]. Таким чином, ми бачимо, що шахрайство прокуратора шляхом порушення адвокатської таємниці каралося смертною стратою, а його недбалість каралась позбавленням волі строком на 4 тижні.

Одночасно сторони у справі зберігали за собою право відмовитися від послуг представника на будь-якій стадії судового процесу. На жаль, в Статуті не міститься чіткого переліку прав представників в суді. Однак одна позиція там все ж вказана. Так, у разі його хвороби, згідно 60 артикулу IV розділу судові засідання переносилося на інший час без накладення штрафу на захворілого представника. У разі ж смерті представника сторона повинна була своєчасно подбати про його заміну, щоб не зривати роботу суду. З метою уникнення непорозумінь між клієнтом і адвокатом законодавцем припускався перелік дозволених дій представника. Вони були поміщені в 61 артикулі Статуту 1588 р., під назвою «Чого прокуратор без сторони своєї робити не може».

Підбиваючи підсумки до викладеного, слід сказати, що інститут представництва на українських землях у складі як Великого князівства Литовського так і в складі Речі Посполитій був добре відомим явищем.

Свою офіційну фіксацію він знайшов ще в Статуті Великого князівства Литовського 1529 р., після чого активно розвивався і далі.

Список використаних джерел:

1. Суд і судочинство на українських землях у XIV-XVI ст.: колективна монографія /За загальною редакцією П. Музиченка./ Музиченко П., Долматова Н., Єфремова Н., Ковальова С., Крумаленко М. Одеса: Астропринт, 2000. 180 с.
2. Статути Великого Князівства Литовського.: У 3 т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2004. Т. 3. Кн. 2.

Ключові слова: інститут представництва, судовий захисник, Статути Великого князівства Литовського.

Key words: Institute of Representation, Legal Defender, Statutes of the Grand Duchy of Lithuania.

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри історії держави та права

«ПИТАННЯ РЕЛІГІЇ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА МУЗИЧЕНКА ПЕТРА ПАВЛОВИЧА»

Що до питання релігії у житті людини, то воно є безумовно важливим. Людині, як мислячій істоті необхідна система координат. Система, за допомогою якої вона може орієнтуватися в соціальному просторі, давати відповіді на питання, що таке добро, а що таке зло, що й чому є припустимим, а що ні.

Релігія – є однією з тих складових суспільної архітектури, яка дає змогу людині відповісти на ці запитання. Роль релігії й ідеї Бога в житті людини, особливо в минулі епохи, їх роль в процесі утворення, становлення та розвитку суспільств та держав неможливо переоцінити.

"Якщо люди настільки погані, маючи релігію, якими б вони були без неї?" — Бенджамин Франклін.

Наполеон казав: "Суспільство без релігії, як корабель без компаса. Без релігії людина ходить у темряві. Тільки релігія вказує людині на її початок та кінець. Христос корисний державі".

Вольтер казав: "Якщо б бога не було, його слід би було вигадати".

Достоевський вустами одного з героїв твору Брати Карамазови говорить: "Якщо бога немає, то все дозволено".

Ідея бога – центральний елемент будь якої релігії, дає людині орієнтир, показує еталон, до якого слід тяжіти. Якщо ми його прибираємо, то все дозволено, за умови, якщо конкретна людина не має інших конструктів, які допомогли б їй орієнтуватися без цієї ідеї.

Петро Павлович Музиченко був релігійною людиною, тому не дивно, що в його науковій спадщині знайшли собі місце питання релігії та її впливу на формування людини, суспільства, держави та правової культури.

У роботі «Вплив церкви і церковного права на розвиток правової культури на українських землях у XIV-XVI ст.» Петро Павлович зазначає, що християнство було найбільш вагомим фактором, що впливав на розвиток правової культури на українських землях у XIV-XVI ст.[1]. Він відмічав прогресивну роль християнської релігії, яка полягала в формуванні нового погляду на суспільні цінності, пронизувала «суспільний лад духом солідарності та лояльності, тим духом органічного єднання, який поглиблює, примножує і зосереджує національну силу та політичну геніальність народу»

Окремо він зазначав вагому роль православної релігії. Петро Павлович у співавторстві з Людмилою Дмитрівною Долгополовою у 1998 році видав навчальний посібник «Роль православ'я в становленні державності Київської

Русі» [2]. "Велика заслуга православ'я в справі створення давньоруської державності полягає головним чином у тому, що воно підняло і освятило в очах народу авторитет княжої влади. Православ'я встановило погляд на монарха, як на обранця і помазаника Божого, котрий володіє царством "милістю Божою" і "молитвами Церкви", править людьми за велінням Святого Духа, освічуючого його совість і направляючого його волю на всенародне благо" – пише Петро Павлович.

Говорячи про роль релігії в процесах становлення та розвитку давньоруської держави неможливо ігнорувати роль зразків церковного права тих часів. Ці зразки були об'єктом досліджень Петра Павловича. За походженням ці зразки він поділяв на церковні та державні. Правовими джерелами православної віри на руських землях XIV-XVI ст. були Кормчі книги, Номоканони, церковні устави князів Володимира і Ярослава. Петро Павлович погоджувався з тезою про взаємозумовленість і єдність церковної і державної юрисдикції тих часів.

Відзначаючи роль Кормчої книги, Петро Павлович погоджувався з С. Шпилевським, який вказував на те, що вона "розширила кругозір юридичних понять, привчили підносити факти до понять, явила нові технічні юридичні вирази".

Відзначав шановний професор і роль Правосуддя митрополичого, такий "церковний збірник з не церковних справ". Петро Павлович погоджувався з характеристиками, які давав цьому документові Серафим Володимирович Юшков [3]. Збірник датується другою половиною XIII ст., коли більша частина положення Руської Правди перестала відповідати потребам суспільства. Цим актом була введена норма про безчестя князів і інших посадових осіб відповідно до їх становища в ієрархії панівного стану. Дослідники віднесли цю норму, до галузі кримінального права.

Таким чином, роль церкви, православ'я та зразків церковного права, їх вплив та взаємозв'язок з державою є значними й роботи Петро Павлович Музиченка підкреслили це. Православ'я відіграло важливу роль в інтеграції

Руської держави у християнський світ. Воно було важливим елементом Русько-Литовських взаємин доби Литовського панування.

Ключові слова: історія держави та права, Одеська школа права, Петро Павлович Музиченко, Церковне право

Keywords: history of the state and law, Odesa School of Law, Petro Pavlovich Muzychenko, Church law

Список використаних джерел:

1. Музиченко П.П. Вплив церкви і церковного права на розвиток правової культури на українських землях у XIV-XVI ст. - Наукові праці Одеської національної юридичної академії. - Т. 1. - С.80-90
2. Долгополова Л. Д., Музиченко П.П. Роль православ'я в становленні державності Київської Русі: навчальний посібник. – Одеса: Астропринт. 1998. – 16 ст.
3. Юшков С.В. Правосудие Метрополичье // Летопись занятий Археографической комиссии за 1927-28 гг. – Л., 1929 – Вып. 35 – С. 150-151.

Харитонов Євген Олегович,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,

зав. кафедри цивільного права Національного університету

«Одеська юридична академія»

<https://orcid.org/0000-0001-5521-0839>

Харитонova Олена Іванівна,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,

зав. кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

<https://orcid.org/0000-0002-9681-9605>

«ІНТЕГРАЦІЙНІ» ТА «ОКУПАЦІЙНІ» ЦИВІЛЬНІ КОДЕКСИ (З ПОГЛЯДУ ОЦІНКИ ПЕРСПЕКТИВ ТА ЗАГРОЗ ДЛЯ УКРАЇНИ)

З Петром Павловичем Музиченко ми неодноразово обговорювали перспективи створення цивільних кодексів в Україні. Його глибоке знання історії українського права давало нам можливість у тривалих і плідних дискусіях знайти цікаві, як нам здається, рішення щодо удосконалення сучасного законодавства, спираючись на історичний досвід нашої та зарубіжних країн.

Тези доповіді, що пропонуються далі, також є певною мірою відлунням тих давніх вже дискусій з нашим товаришем, якого ми згадуємо нині зі щирою повагою і світлим сумом.

Однією з характерних рис цивілізаційного поступу людства є інтеграція - процес співробітництва, об'єднання політичних, економічних, державних і громадських структур в рамках регіону, країни, світу,

пов'язаний з посиленням взаємодії, взаємозалежності тощо держав, передусім, в економічній сфері. Він потребує, поміж іншим, відповідного юридичного механізму і правового забезпечення, форми та рівень систематизації якого наразі не мають, як виглядає, чітко визначеного концептуального підґрунтя.

Та обставина, що інтеграція є процесом тривалим і складним організаційно, зумовлює необхідність формування сукупності норм, які забезпечують зазначений процес, - «інтеграційного права», а також сукупності норм законодавства, які відповідно до засад інтеграційного права, забезпечують вирішення конкретних завдань, що постають у процесі інтеграції, забезпечуючи таким чином функціонування відповідного правового механізму, - «інтегровального права». Одним з результатів інтеграції є створення правової системи, невід'ємно пов'язаної з утворенням (об'єднанням держав), що за своєю сутністю є «інтегративним правом». Крім того, національне право також зазнає змін у зв'язку з долученням до процесу інтеграції. Цю видозмінену частину національного права можемо позначати як «інтегроване право». Усі згадані правові феномени можуть бути об'єднані в один концепт - «правова інтеграція».

Найбільш помітним з таких феноменів можна вважати інтеграцію у Стародавньому Римі III ст. до н. е – III ст. н. е., котра, хоча й відбувалася у межах однієї держави, але мала усі ознаки цивілізаційного інтеграційного процесу. З юридичного погляду згаданий цивілізаційний процес ґрунтувався на нормах природного права (*jus naturale*) та «права народів» (*jus gentium*). Результатом інтеграції - «інтегративним правом» - стало, так зване, Римське приватне право (*jus privatum*). «Інтегрованим правом», яке зазнало істотних трансформацій, було національне право Стародавнього Риму (*jus civile*), а «інтегровальним правом» слугувало «преторське право» (*jus praetorium*), за допомогою якого було фактично сформоване приватне право, як система правових ідей, засад, правової доктрини, норм і правил нової якості.

Звісно, кожне порівняння є достатньо умовним. Однак, тут згадка про минуле дає матеріал для роздумів щодо вічності інтеграційних процесів та необхідності і значення врахування сутності і ролі інтеграційного, інтегративного, інтегрованого, інтегрувального тощо права.

Водночас зауважимо, що в процесі правової інтеграції (реальної чи уявної) можуть створюватися кодифіковані акти (зокрема, Цивільні кодекси тощо). Враховуючи це, розглянемо далі мотиви, цілі та результати створення кодифікованих актів законодавства, що регулюють у процесі інтеграції майнові та немайнові відносини (умовно назовемо їх «цивільні кодекси»).

Першою спробою було створення у процесі компіляційно-систематизаційних робіт, організованих у Східній Римській імперії в VI ст. за розпорядженням імператора Юстиніана I, Кодексу, що отримав назву «Кодекс Юстиніана».

Східна Римська імперія (Візантія), яка була «фронтирною» цивілізацією/ державою «активного типу», прагла поширити свій цивілізаційний вплив на сусідні цивілізації, підлаштовуючи їх під власні світоглядні та суспільні цінності. Для Візантії початку VI ст. її стосунки з північними та східними сусідами, що найчастіше виглядали як збройне та дипломатичне протистояння, були стрижнем історичного розвитку Східної Римської імперії. Така зовнішня політика Юстиніана потребувала також підтвердження «законності» його дій посиленнями на «наступність» ідеології, держави, культури, права тощо. Це працювало на користь ідеї «греко-римського» права, котре поступово стає Візантійським концептом. Саме цими «імперсько-орієнтованими» чинниками, передусім, визначалися завдання, що поставали перед Юстиніаном і спонукали його до спроби «освоєння» римських джерел. З прагматичного погляду, важливим чинником обробки римського права, було прагнення створити загальної для Східної Римської імперії єдиної та стрункої правової основи.

Водночас Юстиніан I мав «надзавдання»: через єдине право, як феномен суспільного життя, як суспільну цінність, прокласти шлях до

відновлення єдиної Римської імперії. Реалізуючи це надзавдання експансії, Юстиніан I прагнув досягти симбіозу римського та візантійського права, створюючи власні правові концепти.

7 квітня 529 р. був затверджений Кодекс Юстиніана. Конституція Cordi передбачала можливість видання Юстиніаном законодавчих актів з питань, які входили тематично у коло, окреслене при створенні Кодексу: «якщо раптом мінлива природа речей створить щось нове, що потребує затвердження імператором, то будуть видані нові конституції». Протягом наступних років володарювання Юстиніана I (до 565 року) було видано близько 170 новел, головним чином, з питань публічного і церковного права. Новели не були предметом власне систематизації за Юстиніана, а мали характер поточної законотворчості, можна оцінювати їх як продовження Кодексу. Можливо, так формувався матеріал для третьої редакції Кодексу, котру Юстиніан I за 30 років правління після офіційного завершення кодифікації, чомусь так і не спромігся видати. Можливо, тому, що його «об'єднавчі» потуги добігли свого кінця.

Через цю пов'язаність Кодексу з імперськими прагненнями Юстиніана, з намаганнями використати законодавство як засіб реалізації імперської ідеї, забезпечуючи юридичними засобами її реалізацію у підкорених державах, цей Кодекс не можна вважати «інтеграційним». За сутністю він є «окупаційним», оскільки мав призначенням нав'язування підкореним націям, певних правил поведінки, у яких зацікавлені завойовники.

Ближчими у часі прикладами створення таких «окупаційних» цивільних кодексів є результати радянських кодифікацій цивільного законодавства.

Як зазначав, С.В. Кульчицький, відносини між Україною і росією треба розглядати як відносини між частиною держави і державою в цілому від самого початку встановлення радянської влади в Україні. Російський більшовицький центр контролював радянські національні республіки безвідносно до того, який вони мали статус - незалежних (до утворення срср) або союзних[1, с. 61]. Це повною мірою стосується й формування

«республіканських» правових систем. Тривалий час цілком реальним виглядало створення ЦК СРСР. Коли ця ідея з незалежних від її авторів чинників відпала, місце «союзного кодексу» зайняли Основи цивільного законодавства, прийняті у 1961 р. За своєю сутністю, вони були Кодексом «союзного масштабу», попри те, що передбачалося прийняття ще й «республіканських» цивільних кодексів. Стан речей у цій сфері жорстко контролювався ст. 3 Основ цивільного законодавства, котра встановлювала, що цивільні кодекси республік не можуть містити правила, які суперечать Основам. Кодекси могли розвивати та доповнювати положення Основ лише у разі, коли регулювання певного типу відносин не належало до компетенції СРСР. Отже зміст Основ повністю увійшов до ЦК УРСР 1963 р., ставши «хребтом» останнього, забезпечуючи єдність засад цивільно-правового регулювання. Аналогічні завдання покладалися на Основи цивільного законодавства 1991 р., котрі, втім, набрали чинності не в усіх колишніх республіках колишнього СРСР, та на модельний цивільний кодекс для державснд, призначений сприяти уніфікації цивільного законодавства країн снд з метою істотного полегшення їхніх торгово-економічних зв'язків.

Отже в усіх згаданих вище випадках мотиви створення цивільних кодексів визначалися імперськими амбіціями. Вони створювалися з метою або безпосереднього регулювання ними цивільних відносин у підкорених (залежних) держав, або для того, щоб слугувати «жорстким» зразком для актів національного законодавства у відповідній сфері. Ще однією ознакою таких кодексів є те, що вони спираються на владну «вертикаль», яка або попередньо вибудована, або вибудовується (чому, власне, призначені сприяти і законодавство (кодекси), що створюються. Тому за своєю сутністю та призначенням вони і є «окупаційними».

Протилежністю таким актам кодифікації є «інтеграційні» кодекси, які створюють на демократичних засадах, з ініціативи і врахуванням потреб учасників інтеграційного процесу, а відтак мають метою полегшити вирішення проблем, що виникають при співпраці, з врахуванням інтересів усіх учасників.

Прикладом такого зваженого вирішення інтеграційних проблем може бути Швейцарія, де ідея «інтеграційного права» була реалізована на «кантональному» рівні. Протягом XIX ст. усі кантони прийняли власні цивільні кодекси. У другій половині XIX ст. посилювалися інтеграційні процеси. Економічні зв'язки набували стійкого міжкантонального характеру, а жителі частіше селилися поза кантоном свого народження. Це створило передумови для розробки і прийняття загальнонаціонального Кодексу, котрий надав значний простір кантональному регулюванню, надто, коли йшлося про місцеві відносини, чи про дії кантональної влади. Зокрема, низка питань була залишена для регулювання відповідно до місцевих звичаїв чи «місцевих уявлень» (ст. 642, 644 швейцарського ЦК). Ці труднощі уніфікації швейцарського цивільного права зумовили відмову від детального регулювання спеціальних питань на користь суддівського розсуду. Інакше існувала небезпека негативної реакції кантонів на обмеження їх прав, що могло мати наслідком винесення Кодексу на референдум.

Ця специфіка, зумовлена політичними особливостями демократичного розвитку і національними традиціями, правової культури та ментальності, вигідно відрізняє швейцарську систему. Отже варто віддати належне швейцарському ЦК, як моделі, що відкриває можливості створення «інтеграційного» права із врахуванням інтересів учасників процесу інтеграції.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що загалом прагнення до уніфікації законодавства країн, які співпрацюють у сфері економічній, соціальній, культурній, політичній, правовій тощо, є явищем природним. Власне, такий процес має місце у ЄС: гармонізувати своє законодавство з правом Європи мають метою багато європейських країн, у тому числі, Україна.

Але тут є важливе «але»: одна річ, коли уніфікується законодавство країн, які прагнуть добровільно об'єднатися на майбутнє (як свого часу Швейцарія чи наразі ЄС), і зовсім інша, коли уніфікація законодавства використовується як

чинник формування єдиного правового поля імперії після завоювань або як один із чинників реінтеграції після розпаду імперії, як це мало місце, скажімо, при «кодіфікації» Юстиніана, котрий прагнув відродити привид єдиної Римської імперії на візантійському підґрунті, або при спробах створення симулякру снд з метою реінкарнації срср.

Список використаних джерел:

1. Кульчицький С. У площині державного суспільства. Радянська Україна і Радянська Росія: відносини між першою і другою світовими війнами // Політика і час. 1996. № 4. С. 61.

Шершенкова Вікторія Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

«ПИТАННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ПРАЦЯХ ПЕТРА МУЗИЧЕНКА»

Професор Музиченко П.П. зробив значний внесок у розвиток історії держави і права. Насамперед, це стосувалося тих проблем, аналіз яких сприятиме процесу українського державотворення, розвитку системи права в Україні та українського суспільства.

У 1970-1975 роках навчався на юридичному факультеті Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, який закінчив з відзнакою. З 1975 року Петро Павлович Музиченко асистент кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

У 1981 році успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Прогнозування та планування в системі управління якістю навколишнього середовища (державно-правові

аспекти)». Доклав багато зусиль для поширення серед населення ідей правової охорони природи та навколишнього середовища[2].

Перші наукові напрацювання стосувалися саме цієї сфери, так це були колективні монографії. У 1983 році було опубліковано монографію «Державне-правове управління якістю навколишнього середовища», саме розділ 6 «Поняття функцій управління якістю навколишнього середовища як структурних елементів процесу цілеспрямованої організації системи».

У 1986 році світ побачила монографія «Державно-правове управління якістю прибережних вод моря: на матеріалах північно-західної частини Чорного моря». Розділ 1 «Північно-західна частина Чорного моря як об'єкт державно-правової охорони (гідрологічна, екологічна і економічна характеристика» та розділ 5 «Функції управління» були підготовлені Музиченко П.[2]

У 1981, 1983, 1985, 1989 роках були опубліковані наукові статті, які стосувалися ідей охорони і раціонального використання природних ресурсів у природоохоронній діяльності радянської держави.

Окрім статей Музиченком П. були підготовлені 16 тез доповідей для участі у конференціях (з 1980 по 1994 роки), які також були присвячені актуальним питанням охорони навколишнього середовища[2].

У своїх публікаціях Музиченко П. підіймав питання щодо зміни і удосконалення чинного законодавства і вносив свої пропозиції. Так, були деякі позиції стосовно союзного природоохоронного закону.

Музиченко П. зазначав, що «не існує нормативного закріплених відмінностей між законом, Основами, кодексом». Основи мали декларативний характер, тому законодавець частіше приймав закони для регулювання відносин пов'язаних з охороною природи (наприклад, «Про охорону атмосферного повітря», «Про охорону і використання тваринного світу»).

Стосовно назви майбутнього природоохоронного акта, то Музиченко П. вважав, що «доцільно назвати Законом СРСР «Про охорону

навколишнього середовища». Оскільки у багатьох країнах на той час були прийняті відповідні закони, більше того, така позиція була і в ООН.

Музиченко П. зазначав, що термін «охорона природи» застарілий і досить вузький за змістом у порівнянні з поняттям «охорона навколишнього середовища».

Основними завданнями акта мала б стати «надійна охорона такої якості навколишнього середовища, за якої воно сприяло б здоровому, гармонійному розвитку особистості, нормальній праці і відпочинку людини». З урахуванням цілей і завдань мав би сформуватися зміст акта. Тому Музиченко П. вважав, що в законі необхідно закріпити, що «охорона навколишнього середовища є необхідною складовою частиною і умовою виробничої діяльності, що справляє вплив на його якість»[1].

Також закон мав містити систему органів державного управління якістю навколишнього середовища, які б мали наступні функції: «прогнозування, планування, обліку і контролю, організації і координації, стандартизації». Музиченко П. пояснював змісту функції прогнозування, яке її значення, а також він вважав, що «особливе місце мали б зайняти питання вирішення спорів і юридичної відповідальності за екологічні правопорушення».

Музиченко П. бачив структуру Закону СРСР «Про охорону навколишнього середовища» такою: «Преамбула; Загальні положення; Система державного управління якістю навколишнього середовища; Фінансування державного управління якістю навколишнього середовища; Прогнозування, планування і програмування в галузі охорони навколишнього середовища; Стандартизація в галузі охорони навколишнього середовища; Облік і контроль в галузі охорони навколишнього середовища; Стандартизація в галузі охорони навколишнього середовища; Державна екологічна експертиза; Охорона навколишнього середовища в промисловості; Охорона навколишнього середовища в сільському господарстві; Охорона навколишнього середовища у будівництві; Охорона

навколишнього середовища на транспорті; Охорона навколишнього середовища міст та інших населених пунктів; Громадський екологічний рух; Еколого-правова освіта і виховання населення; Вирішення спорів з питань охорони навколишнього середовища; Заохочення в галузі охорони навколишнього середовища; Юридична відповідальність в галузі охорони навколишнього середовища; Основи міжнародно-правового співробітництва в галузі охорони і поліпшення навколишнього середовища»[1].

Таким чином, Музиченко П. відносився до вчених-правознавців, які доводили необхідність прийняття Закону СРСР «Про охорону навколишнього середовища», який мав стати надійним фундаментом для охорони навколишнього середовища в Україні.

Список використаних джерел:

1. Музиченко П. З приводу концепції союзного природоохоронного закону. *Радянське право*. 1989. № 10. С. 51-52, 62.
2. Музиченко Петро Павлович: бібліографічний покажчик / С.І. Єленич; наук.ред: Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна. О.: Юрид. л-ра. 2009. 68 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/458793dd-8035-4a85-ad82-913b843b751c/content>

Ключові слова: Музиченко П., охорона навколишнього середовища, природоохоронний закон, екологія, історія держави і права.

Keywords: Muzychenko P., environmental protection, nature protection law, ecology, history of the state and law.

Стефанчишена Тетяна Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

завідувачка відділу бібліографії та репрезентації

рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки

Опольська Тамара Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки

ВНЕСОК П. П. МУЗИЧЕНКА У НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»

На початку 60-х років XX століття у середніх загальноосвітніх школах було запроваджено викладання навчального предмету «Суспільствознавство», що був занадто ідеологізований, в межах якого містилася інформація з основ права. У 1972 році у профтехучилищах починають викладати предмет «Основи радянського права», який згодом трансформувався в «Основи правознавства», а з 1975 року він введений у навчальний курс старших класів середньої школи, побудований за галузевим принципом.

Трансформаційні процеси середини 80-х – початку 90-х років XX століття, а згодом набуття Україною у 1991 році незалежності, зумовили зміну моделі загально-правової освіти учнів. У цей період педагоги активно впроваджували в освітній процес ідеї деполітизації та деологізації викладання суспільствознавчих дисциплін, зокрема основ правознавства [1, с. 38]. Законодавче забезпечення цього процесу базувалося на Законі «Про освіту» від 23.04.1991 року, у якому «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, ... виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного

потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу» [2] було проголошено основною його метою. Її досягнення потребувало запровадження у середній загальноосвітній школі оновленого курсу навчальної дисципліни «Основи правознавства», «покликаного сформувати світоглядну, правову та політичну культуру нового покоління, та надати знання, сформувати уміння та ціннісні орієнтації, необхідні для його відповідальної та компетентної участі в житті суспільства в умовах демократії» [3, с. 15].

Будь-яка навчальна дисципліна має бути забезпечена комплексом програм, планів, підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів, які допоможуть в організації навчального процесу. Докорінно змінений зміст предмету «Основи правознавства» потребував відповідного навчально-методичного супроводу, а посібники минулих років не відповідали новим вимогам. Перші навчальні посібники з основ держави і права, що відповідали цим вимогам, були укладені викладачами одеської та харківської шкіл права, зокрема «Основы государства и права : учеб. пособие / Е. В. Додин, М. Ф. Орзих, Ю. В. Червонный [и др.]. Одесса, 1992. 129 с.» та «Основы государства и права : учеб. пособие / под ред. В. В. Комарова. Харьков : Укр. Юрид. акад., 1992. 136 с.».

З 1993 року до авторського колективу видання одеської школи права було введено Петра Павловича Музиченка (Основы государства и права : учеб. пособие / Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. 2-е изд., доп. и перераб. Одесса : Одес. гор. тип., 1993. 296 с.). Його визначальною рисою було те, що викладення матеріалу на основі програми до вступного екзамену на юридичний факультет Одеського державного університету з урахуванням новітніх конституційних і законодавчих актів України. Цей навчальний посібник неодноразово доповнювався і перевидавався (останнє, 4-те видання, 1997 року). П. П. Музиченко був автором розділу I «Основні поняття загальної теорії держави і права».

З 2000 року це видання було трансформовано у два видання, зокрема «Основи правознавства» та «Основи правознавства України». «Основи правознавства України» за авторством П. П. Музиченка, С. В. Ківалова, Н. М. Крестовської та А. Ф. Крижанівського видавалося у 2002–2014 роках зі змінами і доповненнями українською та російською мовами чотирнадцять разів. У 2000–2004 роках у восьми редакціях українською та російською мовами було видано навчальний посібник «Основи правознавства» за редакцією С. В. Ківалова та М. П. Орзіха, незмінним автором глави 2, у якій містилася інформація щодо основних понять загальної теорії держави, був П. П. Музиченко.

Ці видання призначалися для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл, абітурієнтів, студентів-юристів молодших курсів, викладачів юридичних навчальних дисциплін у загальноосвітніх школах тощо. З багаторічного досвіду роботи у бібліотеці можемо зазначити, що ці посібники завжди користувалися підвищеним попитом.

І. Б. Усенко у творчій спадщині П. П. Музиченка виокремлює два основних напрями, «дві своєрідні домінанти: 1) наукову, пов'язану із дослідженням пам'яток права, передусім Статутів Великого князівства Литовського; 2) освітню, пов'язану з підготовкою навчально-методичного комплексу з усього курсу історії держави і права України» [4, с. 43]. Приймаючи до уваги численні навчальні посібники з основ правознавства, основ держави і права, до авторського колективу яких входив П. П. Музиченко, можна виокремити третій напрям його освітньої діяльності – підготовка видань для забезпечення викладання основ правознавства у школах, для зовнішнього незалежного оцінювання та вступних випробувань до закладів вищої освіти юридичного спрямування.

У підсумку зазначимо, що публікації з питань основ держави та права посідають у науково-педагогічній спадщині П. П. Музиченка вагоме місце. Представники одеської школи права, відомим представником якої є Петро Павлович, були авторами перших навчальних посібників з оновленого курсу

навчальної дисципліни «Основи правознавства» після набуття Україною незалежності, що, своєю чергою, сприяло формуванню вітчизняної моделі правового виховання молоді та підвищення її правової культури.

Список використаних джерел:

1. Бакка Т. З історії вивчення суспільствознавства в загальноосвітніх навчальних закладах України. *Історія в рідній школі* . 2015. № 4. С. 37–39.
2. Про освіту : Закон УРСР від 23.04.1991 р. № 1060-XII. *ВВР*. 1991. № 34. Ст. 452.
3. Чужикова В. Г. Методика викладання права : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2009. 425 с.
4. Усенко І. Б. Науковий форум з нагоди ювілею Третього Литовського Статуту (Вільнюс, 12988 р.) і його значення для розвитку української історико-юридичної науки. *Держава, право і юридична думка у Балточорноморському регіоні: історія та сучасність* : матеріали XXVI Міжнар. іст.-прав. конф. (м. Одеса, 27–29 квіт. 2012 р.) / НУ «ОЮА» [та ін.]. Одеса, 2012. С. 40–45.

Ключові слова: основи правознавства, методика викладання права, навчально-методичне забезпечення, правова культура, правове виховання.

Key words: basics of jurisprudence, method of teaching law, educational and methodological support, legal culture, legal education.